

BAROK ÖNCESİ MÜZİK VE ÇOK SESLİ MÜZİK ÜZERİNE

PERIOD BEFORE BAROQUE MUSIC
AND POLYPHONIC MUSIC

DOÇ. BURAK KARAAĞAÇ

Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı
Yaylı Çalgılar Anasanat Dalı Kontrabas Sanat Dalı
burak.karaagac@hotmail.com

Geliş Tarihi: 30.09.2013

Kabul Tarihi: 10.01.2014

Öz: Orta Çağa kadar tüm sanatlar gibi kilisenin elinde bulunan müzik ve sadece dini müzikte kullanılan notalar ve gamlar, Orta Çağ ile birlikte yavaş yavaş halk tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Sanatçı artık kişisel duygularını dile getirmenin, kendini ve çevresini sorgulayabilmenin özgürlüğünü tatmaktadır. Bu değişimler müziğin formsal ve kullanılan yapısal gelişimini hızlandırmıştır. 16 yüzyıl başlarında Martin Luther ve yandaşları Latince olan çok sesli din müziğini değişen reformlarla birlikte kendi dillerine çevirmişler ve böylece her ülke kendi dilinde şarkı söylemeye başlamıştır. Çünkü artık çok sesli müzik de, diğer sanat dallarında olduğu gibi, kilisenin ve dinin tekelinden çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Orta Çağ, Gotik çağ, Rönesans, Motet, Timpanon, Hautbois (Obua), Klavikord, Klavsen, Martin Luther.

Abstract: Medieval church as up in the hands of all the arts of music and only used in religious music notes and scales, along with the Middle Ages gradually began to be used by the public. Artists to express their personal feelings of now, the taste of freedom to yourself and your environment are questioned. These changes of the music used in the formal and structural development have accelerated. 16th century. Earlier that Martin Luther and his followers in Latin polyphonic religious music ranging reforms translate into their own language with each country and so they began to sing in their own language. Because now in polyphonic music, as in other branches of art, churches and religious monopoly has come.

Keywords: Medieval, Renaissance, Gothic, Gregorius, Motet, Hautbois (Oboe), Timpanon, Klavikord, Harpsichord, Martin Luther.

Giriş

Orta Çağ'a kadar müzik yapabilme, müzikle ilgilenme çabası, tümüyle kiliseye bağlı ve onun görüşleri doğrultusunda gerçekleşiyordu. Ancak Gregorius ezgileri giderek popüler hale gelmiş, çocuklar okulda ve oyunda bile bu ezgileri söyler olmuştular. Kutsal müzik artık gündelik yaşamın bir parçasıydı. Öte yandan kilisenin dışında, dünyevi konuları işleyen müzikler de halk arasında gizliden gizliye yayılmaktaydı. Notaya alınmış en eski müzik örnekleri dinsel olduğundan, dindışı müziğin ilk belgelerine 11. yüzyıldan önce rastlanmaz. Konusu dinsel olmayan ilk ezgiler ise yine kilise kalıplarının ve aynı havanın içinde bestelenmiştir. Müziğin yapısı değilse de konusu değişmiştir. Bu ezgilerin yanı sıra din dışı melodilerde dünyevi konular, kendi çalgısıyla kendine eşlik eden şarkıcılar tarafından söylenmektedir. Çalgı da insan sesi de aynı notaları tek sesli (monophonic) yapıda çalar ve söyler. Bu yöntem sonraları birden çok sese (heterophony) dönüşür ve çoksesliliğe (polyphony) bir adım olarak kabul edilir. (Elbaş, 1998, s.24-63).

Görsel 1. Evin, İ. (5 telli fidel çalan müzisyen\Musicians playing 5 stringed Fidel). Zaman İçinde Müzik. (s.20) İstanbul: YKY. (1994).

Gezgin Şarkıcılar

11. ve 13. yüzyıl arasında Avrupa derebeylerinin şatolarında, kalelerinde şarkı söyleyip şiir okuyan gezgin ozanlar (min strels) yavaş yavaş kilise baskısından kurtularak dünyevi konulu, yaşama sevinci ya da drama ile yüklü ezgiler ortaya çıkarmışlardır. Bunlar bir çeşit saz şairleri, aşıklardır. İnsanların henüz kentten kente gidip gezme olanağı yokken, Orta Çağ'ın gezgin ozanları, bir anlamda bugünün medya gücüne sahiplerdi. Değişik yörelerde (Fransa, İngiltere, Almanya vb.) ve dönemlerde, Goliard, Harper Jongleur, Gleeman, Troubadour, Trouvere, Minnesinger, Meistersinger gibi farklı isimlerle anılırlardı. Hepsinin de ortak konusu, ulaşamadıkları gizemli bir aşkı, müzik ve sözlerle dile getirmektir. Hem çalarlar hem söylerler, hem şiir okur, hem de dans ederlerdi. Kimi bedenine taktığı zillerle çalgısına bir

boyut daha katar, kimi de müziğin eşliğinde hokkabazlık, soytarılık yapıp tek kişilik eğlenceli bir oyun sergilerdi (jongleur). Şiirlerde artık, Latince değil, kendi yerel dil ve lehçeleri geçerliydi.

Kilise dışı müziği canlandıran bir diğer etken de haçlı seferleriydi. Girişilen savaşlar, kahramanlık edebiyatının yayılmasına da yol açtı. Bu savaşlar diğer taraftan da doğu illerinden hem ezgilerin, hem çalgıların Avrupa'ya gelmesine neden oldu. Gezgin şarkıcılar bu edebiyatı ve müziği Avrupa'nın dört bucağında okudular, söylediler. Oysa bunlar önceleri, bir ödevmiş gibi kilise müziğini söylemekle yetinirlerdi. Artık kendi şarkılarını uyduruyorlar, şatodan şatoya, tavernadan tavernaya geziyorlar, manastırdan bile içeri girebiliyorlardı. 12. ve 13. yüzyıllarda yaşamış ve gezmiş bu halk şarkıcılarından bugüne birçok söz, fakat pek az müzik örneği kalmıştır. Çalgıları arp, lavta, fidel; müzik biçimleri ise zamanın şiir biçimlerinden esinlenerek ballade, virelai, rondea gibi adlar almıştır. Adam de la Halle (1250-1290) yılları sırasında yaşamış, adını ve müziğini bildiğimiz en eski troubadour'dur.

Gotik Çağ

12. yüzyıldan 13. yüzyıla doğru müziği ve sanatı filizlendiren merkezler, şato, kilise ve üniversite çevreleridir. Görsel sanatlarda derinlik ve perspektif olayının gündeme gelmesi, müzikte de benzer deneyleri etkiler. Müziğe derinlik kazandıran iki ya da daha çok sayıda ezgi çizgisinin organum yöntemiyle eşzamanlı olarak birleşmesi, müzik sanatının perspektif kazanmasının ilk adımlarıdır. Çalgı ve insan sesinin aynı ezgiyi seslendirdiği tek sesli müzik den (heterophony) çoksesliliğe (polyphony) atılan bir adım olmuştur.

Çoksesliliğin gelişme süreci, Orta Çağ'ı izleyen ve Rönesans'a varan gotik dönem içinde üç aşamada gerçekleşir. Notre-Dame Dönemi, Eski Sanat Dönemi (Art Antique), Yeni Sanat Dönemi (Art Nova). Mimaride yüksek kuleli yapıları, özgün üsluplu katedralleri ve geniş meydanlarıyla anılan Gotik Çağ, müzikte de aynı döneme adını verir. Kilise 12. yüzyılda ilk kez çok sesli müziği koşullu olarak kabul eder. Çok sesle gelen süslemeler tapınma törenlerindeki ciddiyeti incitmemelidir. Dinsel müzikte çokseslilik Paris'teki Notre-Dame Katedrali'nde başlar. Notre-Dame aynı zamanda tüm Avrupa müzik devriminin ilk kalesidir. 12. ve 13. yüzyıllardan daha önce başlayan devlet-kilise egemenlik savaşı, kilise müziği ile din dışı müzik arasındaki çatışmaya da yansımıştır.

Gotik Çağ'da çoksesliliğin ilk gelişme gösterdiği Notre-Dame Dönemi'ni izleyen eski sanat (Art Antique) dönemi, 12. yüzyıldan 13. yüzyılın ortalarına kadar uzanır. 13. yüzyılın en önemli vokal müzik biçimi motet, bu dönemde ortaya çıkar.

Motet

Orta Çağ'daki katı bağnazlığın çözülmeye başlamasının simgesidir. Motet biçimi, kilisenin katı görüşlerine karşı konması ve açık görüşlere simge olması bakımından da önemlidir. Aynı Motet içinde dinsel metin ile din dışı metin bir arada okunabilmektedir. Latince ses

kiliseye övgü olsa da yerel dilde söylenen ikinci ses kiliseyi yerebilir ve çok sesli, eşsiksiz koro (A Cappella) ile söylenirdi.

Troubadour'ların müziği, yeni akımların oluşmasına, kilise müziğindeki düzene baş kaldırılmasına yol açar. Bu döneme "Yeni Sanat" (Art Nova) denilirdi. Bu dönemde artık kilisenin tutuculuğuna dayanamayan besteciler, geçimlerini sağlamak için saraya sığınmaya başlarlar. Fransa'da 14. yüzyılda gelişen müzik, dindışı özellikler gösterir. Bu dönemde yeni ritm yapısı ve çok ses geliyor, çalgılara gösterilen ilgi gittikçe artıyordu. Art Nova ile birlikte bir anlatım ve duygu özgürlüğü çağı açılmıştır. Teknik açıdan armonik düzen belli bir tonal merkez oluşturmaya ve ritmik çeşitlemeler de zenginleşmeye başlamıştır.

Yeni sanat dönemi, bağnazlıktan Rönesans'ın yaşam coşkusuna doğru geçiştir. Bu dönemde pek çok yapıt, doğaya ilişkin (Pastoral), önceki dönemlere göre daha hafif karakterde ve şiire dayalı bir yapıdadır. Art Nova, doğrudan 15. yüzyıl polifonisine, çoksesliliğin "Altın Çağı"na bağlanmıştır.

Görsel 2. Gaudenzio, F.(1535). (Giotto okulundan Aziz Francis'e saygı \ School of Giotto, Glorification of St. Francis). Ataman, M.A. Müzik Tarihi. (s.111). Ankara: MEB.(1947).

Rönesans

Rönesans, batı tarihinin en coşkulu dönemlerinden biridir. 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşifler, bilim, görsel sanatlar ve edebiyatta büyük gelişmeler olmuştur. Günümüzde geçerli pek çok kavramın tohumu Rönesans'ın zengin dağarcığından ortaya çıkmıştır. Rönesans'ın sözlük anlamı, "yeniden doğuş" demektir. Orta Çağ'ın karanlığından sıyrılıp daha önceki parlak dönemin, Antik Çağ'ın sanatının yeniden keşfedilmesi, yeniden doğmasıdır. Bilimde, felsefede ve sanatta olduğu kadar insanın güncel yaşamında da büyük yeniliklerin yer aldığı; yaşama sevincinin, coşkusunun sanat yapıtlarına yansıdığı dönemdir. Müzik tarihinde 1450'lerden 1600'lerin başlarına kadar uzanan zaman dilimini kapsar. Kilisenin bağnaz baskısından kurtulmaya çalışan insan, bu dünyanın, ölümden sonrası için bir hazırlık evresi olmadığını, bugünün de yaşamaya değer olduğunu algılar. Sanatçı, artık kişisel duygularını dile getirmenin, kendini ve çevresini sorgulayabilmenin özgürlüğünü tatmaktadır.

Orta Çağ'ın ağırbaşlı soğuk anlatımına karşın sıradan insanın duyguları, güncel zevkleri ve doğallığı sıcak bir anlatımla gündeme gelir.

Bu süreçte, diğer sanat dallarında olduğu gibi müzikte de doğal yansıtan, akıcı, dans adımları taşıyan bir stil gelişmiştir. Dans müziği, danslara eşlik eden çalgılar, dansın coşkusunu duyuran güçlü ritm ve dinsel yapıtlarda olduğu kadar din dışı yapıtlarda da zenginleşen armonik yapı, Rönesans'ın başlıca özellikleridir.

Görsel 3. Fairfax, W. (1585). Büyük Salon Resmi\Great Chamber Paint (Bir tablonun kesiti viyol, cithara ve lavta çalan müzikerler\Cross-section of a table,musicians playing viol, lute and cithara). Yorkshire,İngiltere,Giling Şatosu.

Görsel 4. Dufay, G.(1460). (Nota Örneği \ Note Samples). Ankara,Türkiye: Elbaş.O.Özel Koleksiyonu.

Güzel sanatlarda Rönesans'ın beşiği İtalya'dır. Ancak müzikte bu dönemin ana yurdu İtalya değildir. Rönesans müziğinin özellikleri, Burgonya ve Flaman bestecileri ile başlamıştır (Belçika, Lüksemburg, Kuzey Fransa ve Hollanda).

Görsel, mimari ve heykel gibi sanat dallarında İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinde, Leonardo da Vinci (1452-1519), Michelangelo (1475-1564), Raffaello (1483-1520), Tiziano (1477-1576), Bellini Ailesi, Botticelli (1445-1510), edebiyat dalında da Shakespeare yetişmiştir. Fen bilimlerinde Copernicus (1473-1543), Kepler (1571-1630), keşifleri ile Columbus

(1451-1493) ve Magellan (1480-1521) Yeni Çağa yeni ufuklar açmıştır. Orta Çağ sonlarında insancıl değerlere olan eğilim ve tutku, müziği de etkiler.

15. yüzyıl çoksesli müziğini oluşturan ve geliştiren müzik adamları arasında bu yüzyılın ilk yarısının en önemli bestecisi ve kilise müziğine çalgıyı ilk getiren, Gregor melodilerini özgürce ilk süsleyen besteci John Dunstable'dir. Ardından Guillaume Dufay (1400-1474) dir. Dufay, Dunstable ile birlikte, çoksesli müzikte Rönesansın ilk bestecileri sayılırlar.

Rönesans Müziğinin Özellikleri

Dönemin egemen ruhu insancıdır. Rönesans sanatçısı kilise ve imparatorun otoritesinden kurtulma çabasındadır. Öznel duygularını sıcak bir dille anlatan bir biçim geliştirir. Orta Çağ'ın yalnız cennete hazırlanan anlayışı yerine, bu dünyanın yaşanmaya, keşfedilmeye değer olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. İnsan olmanın kendine özgü bir soyluluğu ve değeri vardır. Bu yaklaşım, dans müziklerini ve din dışı şarkıları gündeme getirir. Öte yandan kilise için bestelenen dinsel müzikler de zenginleşen teknikle, daha bilge ve derin duyguları yansıtan bir kimliğe dönüşmüştür.

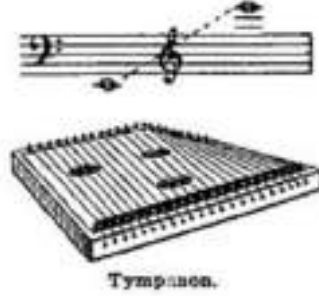
Çoksesli müziğin oluşabilmesi için, birkaç ses veya birkaç çalgı, hem bağımsız hem de birlikte uyum içerisinde olabilmelidir. Bu uyum, kendi içinde karmaşık bir armoni yapılması gerektirir. 15. yüzyılın örnek müziği, benzer yapıda ve benzer renkteki birbirine eşit dört sestem oluşur. Rönesans'ın sonraki yıllarında gelişen çoksesli müziğin içerisinde her sesin ayrı özelliği gözetilir. A Cappella korolar büyük önem kazanır. Çalgı eşliği olmaksızın yalnız insan sesinden oluşan koro, bu yapıtlarında armonik dokuyu yoğunlaştırır. Sesin niteliğindeki özellik uyumlu oluşudur. Dramatik duyguları anlatmak için yarım aralıklı tonlar (kromatizm) kullanılır. Rönesans müziğinde iki çeşit ritm kalıbına rastlanır; birincisi dans müziğinin gelişmesiyle değişken, devingen ve karmaşık ritimler, diğeri ise tekdüze akış içindeki izo-ritmik yapıdır.

15. yüzyıl başlarında vokal müzik, yörelere göre özellik göstermeksizin, uluslararası tek tip ve bir örnek biçimlerde yazılmaktadır. Rönesans ile birlikte yüzyılın ortalarında, her ulusun kendine özgü şarkı biçimleri ortaya çıkmaya başlar. İngiliz halk şarkısı olan Karol (Carol), danslara eşlik eder. Şanson (Chanson), Fransızların çoksesli aşk şarkılarıdır. Lied, Almanların şarkılarıdır. Frottola ise İtalya'da ünlenmiş, Floransa karnaval şarkısıdır. Bu arada Rönesans Motet'i tüm seslerin aynı metni söylediği birleşik bir biçime dönüşmüştür (Say, 1985 s.33-38)

Rönesans'ın yaşam sevinci dansları, danslar da çalgıları arttırır. Böylece çalgılar ve çalgı toplulukları için bestelenen müzikler doğar. Çalgılar artık yalnız insan sesine eşlik etmek için ya da eksik insan sesini tamamlamak için kullanılmaz. Bu dönemde yalnızca çalgıya dayalı müzik, vokal müzikten bağımsız bir konuma kavuşmuştur.

Çalgı müziği de Rönesans'tan Barok döneme geçişte vokal müzik kadar önem kazanmaya başlar. Madrigal ve Şanson gibi vokal biçimleri için bestelenen müziklerin, çalgılara

uyarlanarak yalnızca çalgı müziği haline dönüştüğü görülür. Dans müziği de solo çalgı ya da çalgı topluluğu için bestelenmeye başlanır. Çalgılar da çağın coşkun tınlarını sunmak üzere zenginleşmişlerdir. Yeni çalgılar icat edildiği gibi, eski çalgılar da sesleri büyütülmüş, zamana göre değişikliğe uğratılmıştır. Özellikle Rönesans'ın son dönemlerinde çalgılar ve çalgılar için yazılan müziklerin tekniklerinde gelişmeler yaşanmıştır.

Görsel 5. Ataman, A.M. (Timpanon ve Ses Aralığı \Tymponon and Auido Range). Musiki Tarihi. (s.108) Ankara: MEB. (1947).

Görsel 6. Ataman, A.M. (Psalterion\Psalterion). Musiki Tarihi. (s.109) Ankara: MEB. (1947).

12. yüzyılda Asya'dan gelme iki çalgı, timpanon ve psalterion, klavsen ve piyanonun oluşumunda önemli rol oynamıştır (Gür, S. Anadolu Uygarlıkları (2007). Psalterion tellerin çekilmesi ya da mızrapla çalınan bir çalgıdır. Kanun bu çalgının gelişmişidir. Timpanon, tellerin gerili olduğu bir tahta kutu olup bu tellere tahta tokmaklarla vurularak ses üretilir. Santurun atası olduğunu söyleyebiliriz. Çalgıların tel sayılarında artış olmuş ve her bir tele tuşlar eklenerek klavye mekanizması oluşturulmuş böylece timpanon önce "klavikord"a, psalterion da "epinet"e dönüşmüştür. Daha sonra onlar da değişmiş ve epinet, "klavsen"e, klavikord ise on sekizinci yüzyılda "piyano"ya dönüşmüştür (Ataman, 1947, s.103-146).

Görsel 7. Elbaş, O. (2011). (Klavsens\Klavsens). Berlin, Almanya, Enstürman Müzesi\Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Görsel 8. Elbaş, O. (2011). (Klavikord\Klavikord). Berlin, Almanya, Enstürman Müzesi\Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Dönemin diğer çalgıları arasında lavta, cithara, arp ve viyol'leri sayabiliriz. Tahta üflemeliler olarak flüt, hautbois (obua) sıralanabilir. Vurmalı çalgılar ise davullar, üçgen ve diğerleridir.

Rönesans müziğinin karakteristik ses yapısı, çalgıların homojen tınısıdır. Bu nedenle çalgı aile yapıları gruplaşır ve consort (konsort) adı verilen topluluklar oluşur.

16. yüzyılın başlarında, reformunun etkileriyle Martin Luther ve yandaşları Latince olan din müziğini kendi dillerine çevirdiler. Böylece her ülke kendi dilinde konuşmaya, dua etmeye ve kendi dilinde şarkı söylemeye başlamıştır. Bu dönemde müziğin toplumlar üzerindeki sürükleyici etkisinin farkına varılmıştır.

Görsel 9. Elbaş, O. (2011). (Eski dönemden Günümüze Obua Örnek Fotoğrafları\ From ancient times to today's Oboe Sample Photos). Berlin, Almanya, Enstürman Müzesi\Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Görsel 10. Cranch, L. (1532). (Martin Luter \ Martin Luther) New York, Amerika, Metropalitan Museum of Art Galery 643.

Yine bu dönemde, 15. yüzyılın ortalarında icat edilmiş olan matbaa, notaların basılabilmemesini ve çoğaltılabilmemesini sağlamıştır. Böylece Almanya'da gelişen nota basımı ile değişik yörelerde bestelenen müzik, geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur.

Sonuç

Müziğin, Barok öncesi çağdan Rönesans'a kadar tarihsel sırayla geçirdiği; teksesli(monophonic), birden çok ses(heterophony) ve çoksesliliğe (polyphony) uzanan yolculuğunda evrimin nedenleri, gelişimi, aşamaları ve sonucu detaylı bir şekilde, kaynakçada belirtilen kitap, resim ve eserlerden esinlenerek yazılmıştır. Özellikle Orta Çağ'a kadar kilise ve din kimliğinin, müzik ve diğer sanat dalları üzerindeki etkisi ve Rönesansla birlikte bu etkiden ve tekelden(kilise) kurtularak özgürlüğüne kavuşmasındaki yapı taşları vurgulanmıştır.

Kaynakça

Ataman, A.M. (1947). Musiki Tarihi. Ankara: Milli Eđitim Bakanlığı Yayınları.

Elbaş, O. (1998). Kısa M¼zik Tarihi. Ankara: Yurtrenkleri Yayınları.

Elbaş, O. K¼t¼phanesi ve Özel Arřivi.

İlyasoğlu, E.(1994). Zaman İçinde M¼zik. İstanbul: YKY.

Say, A. (1985). M¼zik Ansiklopedisi Ankara: M¼zik Ansiklopedisi Yayınları.